

Функціональна організація рекреаційного природокористування в межах Івано-Франківської області

<https://doi.org/10.17721/2786-4561.2024.5.1.-2/12>

Киба І. К.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
iv.kyba@gmail.com

Анотація. Рекреаційне природокористування є стратегічним напрямком розвитку регіонів у сучасному світі. Особливо важливим цей напрямок є саме для тих територій, що характеризується значним потенціалом для рекреаційної діяльності. Івано-Франківська область є одним з таких регіонів України. Дана проблематика була досліджена із використанням загальнонаукових методів при оцінці природних умов, ресурсів та рекреаційного потенціалу досліджуваного регіону. Зокрема, для поставленої мети було запропоновано новий термін для сучасних природно-географічних досліджень – функціональна організація рекреаційного потенціалу. Такий підхід дозволив встановити різноманітні види рекреаційної діяльності, які проводяться на території області, включаючи лікувально-оздоровчу рекреацію, природничо-пізнавальний туризм, екстремальний туризм, водний туризм тощо. Однак, важливо акцентувати увагу на вплив та ризики рекреаційного природокористування на навколишнє середовище. Результати цього дослідження можуть бути використані для сприяння створенню регіональних стратегій розвитку рекреаційного природокористування і збереженню екологічної сталості регіону.

Ключові слова: функціональна організація, природокористування, рекреаційні ресурси, антропогенне навантаження, Івано-Франківська область

Functional organization of recreational nature use within Ivano-Frankivsk region

Kyba I.

Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine
iv.kyba@gmail.com

Abstract. Nature use (formally known as natural management) of recreational resources is a strategic direction of development for the regions in the modern world. It is especially important for those territories where there is a significant potential for recreational activities. Ivano-Frankivsk region is one of such territories in the context of Ukraine. This problem was examined using general scientific methods in the assessment of natural conditions and recreational potential of the studied region. In particular, this article proposes a new concept for modern natural-geographical studies – functional organization of recreational nature use. The framework around this term made it possible to create a new approach for identifying various types of recreational activities that are carried out on the territory of Ivano-Frankivsk region, including therapeutic recreation (from region's numerous balneological and climatic resorts), natural and educational tourism (from region's rich nature reserves), nautical or water tourism (from region's unique river network), etc. However, it is also important to focus on the impact and risks of recreational nature use on the environment. The implications and results of this study could be used to contribute to the creation of regional strategies for the development of recreational natural resource management which would help to preserve the ecological sustainability of the region.

Key words: functional organization, nature use, natural resource management, recreational resources, environmental impact, Ivano-Frankivsk region

Вступ. У сучасному світі зростає значення рекреаційного природокористування як стратегічного аспекту забезпечення якості життя населення та розвитку території в цілому. Враховуючи це, розуміння та вивчення організації цього виду діяльності, з позицій функціональності, набуває особливого значення для територій, які володіють значним природно-рекреаційним потенціалом. Івано-Франківська область є одним з таких регіонів.

Теоретичне та практичне обґрунтування питань, пов'язаних з основами та проблемами організації рекреаційного природокористування Івано-Франківської області та регіону Прикарпатті в цілому висвітлено у працях вітчизняних вчених, таких як: Данилюк В. О. (2009), Мендела І. Я. (2017), Зюзін С. Ю. (2018) та ін. Однак, за останні роки, не було здійснено суттєвого перегляду основних положень та характеристик організації рекреаційного природокористування в Івано-Франківській області. Тому, залишається актуальною необхідність здійснення комплексного аналізу цього питання.

Таким чином, *актуальність* дослідження обумовлена необхідністю формування комплексної характеристики територіальної та функціональної організації рекреаційного природокористування як Івано-Франківської області, так й інших регіонів України.

Об'єктом дослідження є елементи функціональної організації рекреаційного природокористування в межах Івано-Франківської області, а *предметом* – територія області.

Метою статті є характеристика функціональної організації рекреаційного природокористування в Івано-Франківській області. Для досягнення поставленої мети було визначено та виконано наступні завдання:

- 1) вперше надано визначення терміну функціональної організації рекреаційного природокористування;
- 2) охарактеризовано природні умови та ресурси Івано-Франківської області;
- 3) проаналізовано потенціал природно-рекреаційного природокористування в межах області;
- 4) виявлено функціональну організацію природокористування в межах досліджуваного регіону;
- 5) оцінено вплив рекреаційного природокористування на навколишнє середовище Івано-Франківської області.

Матеріали і методи дослідження. Головною джерельною базою для даного дослідження послуговував бібліографічний покажчик Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. Франка, що налічує близько 285 найменувань праць про загальні питання рекреації Карпатського регіону, рекреаційний потенціал Івано-Франківщини та її індустрій туризму (Rekreatsiini turystychni, 2020).

При виконанні поставлених завдань застосовувалися загальнонаукові методи систематизації даних, описового аналізу, порівняння, методи дедукції й індукції. Під час обробки інформації з відкритих джерел і наукових публікацій застосовувалися методи аналізу та синтезу.

Результати та їх аналіз. Поняття функціональної організації рекреаційного природокористування є новим для сучасної вітчизняної географічної науки. У найширшому розумінні, воно являє собою систему управління і використання природних ресурсів з орієнтацією на їхні функціональні аспекти та географічні (або екологічні) особливості. Функціональна організація рекреаційного природокористування виявляється у типах рекреаційної діяльності, що існують на певній географічній території, а її функції, залежать від існуючих на цій території видів і форм рекреаційного природокористування. Водночас, для територіальних громад у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» згадується про планувальну *організацію, функціональне* призначення території, основні принципи і напрями формування єдиної системи компонентів навколишнього природного середовища (Pro vnesennia zmin..., 2020).

Під час проведення оцінки придатності пропонується враховувати два основні принципи, які формують можливість організації тих чи інших видів рекреаційної діяльності (Ziuzin et al., 2018):

- визначення властивостей природних комплексів, які формують рекреаційний попит;
- визначення властивостей природних комплексів, які задовольняють рекреаційний попит.

Основою природокористування будь-якого типу є наявний природно-ресурсний потенціал, яким володіє певна територія. За визначенням, природно-ресурсний потенціал – це не лише наявність природних умов та природних ресурсів у межах певної території, а й один із базових факторів, що визначає її спеціалізацію, галузеву структуру, розподіл продуктивних сил та місце у територіальному поділі праці. Окрім того, від специфіки та ефективності використання природних ресурсів у межах існуючих природних умов регіону будуть залежати його майбутні темпи розвитку.

Як і будь яка інша географічно окреслена територія, Івано-Франківська область має власні особливі характеристики природних умов та ресурсів, які формують її природно-ресурсний потенціал. До головних природних умов у вітчизняній науці зазвичай відносять рельєф та клімат. Якщо говорити про природні ресурси, то Паламарчук М. М і Паламарчук О. М. (1998) виділяли три головні типи: 1) невичерпні – енергія сонця та вітру, морські припливи тощо; 2) вичерпні відновні – прісна вода, ґрунт, рослинний та тваринний світ; 3) вичерпні невідновні – корисні копалини.

Івано-Франківська область знаходиться у південно-західній частині України та має площу 13 928 км² (2.3% території України). По річці Дністер, що тече на півночі області, проходить межа двох великих природно-географічних підрозділів: Східноєвропейської рівнини та гірської системи Карпат. Територія має нахил від південного-заходу, де висоти сягають до 2000 м на північній схід з висотами до 250 м. Лівобережжя Дністра в межах області має назву Опілля, середні висоти якого становлять 350-400 м. Правобережну частину Дністра поділено на Передкарпатську височину та Українські Карпати. Передкарпатська височина вирізняється великою горизонтальною і вертикальною розчленованістю та має висоти від 300 м у долинах річок, до 650 м у передгір'ях (Herenchuk, 1973). Українські Карпати тягнуться смугою з півночі на південь у південно-західній частині області. На межі з Закарпатською областю знаходиться гора Говерла (2061 м.) – найвища вершина області та України загалом.

Івано-Франківщина має значні запаси корисних копалин. Серед тих, що не мають прямого відношення до рекреації, численні великі нафтові та газові родовища, пов'язані в першу чергу з Більче-Волицьким нафтогазоносним басейном, який смугою проходить з північного заходу на південний схід територією області. Металеві руди в межах області не видобувають, однак є родовища неметалевих руд (калійна сіль, мергель, родоніт) і добре розвинута сировинна база будівельних матеріалів.

Серед елементів природно-ресурсного потенціалу території варто зосередитися на тих, які найбільше формують її *рекреаційний потенціал*, якісні і кількісні параметри якого, в поєднанні з географічними і економічними факторами, є важливими об'єктивними передумовами розвитку рекреаційного комплексу певної території. Природно-рекреаційний потенціал будь-якої території характеризується наявністю рекреаційних ресурсів, їхньою кількістю та різноманітністю. За видами ці ресурси можна поділити на кліматичні, ландшафтні, водні, фауністичні, мінералогічні та культурно-історичні (Danyliuk, 2009).

Завдяки своєму фізико-географічному розташуванню Івано-Франківська область має надзвичайно високий природно-рекреаційний потенціал, що надає області значні можливості для розвитку рекреації. Ця територія знаходиться у помірному кліматичному поясі, у центральній частині Європи, і тому має континентальний характер клімату. Літня погода триває від травня до вересня з середньою температурою липня +18 °С. Взимку середні

температури становлять $-2...-5$ °С. Гірська південно-західна частина області має прохолодніший клімат та найбільшу кількість опадів – до 1400 мм на рік, в той час як рівнинна північна частина 650-800 мм.

Гірський ландшафт Івано-Франківської області зумовив переважання малих річок (до 10 км) та густу річкову мережу. Найбільшою річкою є Дністер з довжиною 190 км в межах області. На південному сході протікає Прут – друга найбільша річка із довжиною 150 км. Наявні підземні води, найбільші запаси яких зосередженні на рівнинній території. За загальними запасами поверхневих вод область посідає 3-є місце в Україні.

Область багата на мінеральні води, які є різноманітними за своїм хімічним складом:

- хлоридно-натрієві (гірські райони: Верховинський та Рожнятівський);
- вуглекислі (верхів'я р. Чорний Черемош);
- хлоридно-натрієві і кальцієво-натрієві (Передкарпаття: Долина, Калуш, Космач);
- йодо-бромні (рівнинні території);
- сульфідні (Більшівці, Коршів, Городенка, Черче).

Івано-Франківщина також відома своїми бальнеологічними ресурсами. На півночі області поблизу села Черче існують унікальні Черченські грязі (іноді називають чорним золотом), які мають лікувальні властивості. Родовища лікувальних грязей відомі в Городенківському, Рогатинському і Долинському районах.

Область має багаті фауністичні ресурси. Тут представлений практично весь видовий склад тварин і птахів України. У лісах можна зустріти багато рідкісних видів, які занесені до Червоної книги, таких як бурий ведмідь, рись, кіт лісовий, видра, горностай, норка європейська, глухар, тетерев, рябчик та голуб-синяк. У гірських струмках та ріках відновлюється популяція рідкісних харіуса та струмкової форелі. Лісові ресурси надзвичайно багаті. За лісистістю регіон займає друге місце після Закарпатської області. Площа лісового фонду Івано-Франківської області складає 635,3 тис. га.

Природно-рекреаційні ресурси Івано-Франківської області забезпечують функціонування багатьох типів рекреаційної діяльності. Функціонально та організаційно найрозвинутішими є:

Лікувально-оздоровча рекреація, яка представлена трьома головними типами:

- бальнеологічні курорти, де провідним лікувальним фактором є використання природних мінеральних вод;
- грязьові курорти (застосування як основного лікувального засобу лікувальних грязей);
- кліматичні курорти, де основним лікувально-профілактичним засобом є клімат.

Головними центрами лікувально-оздоровчої рекреації в Івано-Франківській області є (Mendela, 2017):

Татарів – низькогірний бальнеологічний кліматичний курорт. Здебільшого представлений котеджами та приватними садибами.

Яремче – відомий кліматичний курорт, розташований в межах Карпатського національного природного парку і на території якого знаходиться близько 100 об'єктів туристсько-рекреаційної діяльності (закладів, санаторіїв, об'єктів зеленого туризму тощо). Для курортної терапії використовуються кліматичне лікування, мінеральні ванни тощо.

Ворохта – високогірний кліматичний курорт, розташований на території Карпатського природного національного парку. Характеризується зниженим атмосферним тиском, великою інтенсивністю сонячної радіації за достатньої кількості ультрафіолетових променів, чистим повітрям з підвищеним вмістом озону і насиченістю фітонцидами, що сприяють лікуванню захворювань органів дихання.

Яблуниця – високогірний гірськолижний та кліматичний курорт Карпат, який також знаходиться на території Карпатського природного національного парку.

Микуличин – низькогірний кліматичний курорт, розташований у долині річки Прут. Відоме лікуванням овечою сироваткою. В часи незалежності України зведено низку пансіонатів, які відповідають найвищим рекреаційним вимогам, активно розвивається зелений туризм з відпочинком в сільських садибах.

Черче – бальнеологічний і грязьовий курорт. Як лікувальні засоби використовує сірко-водневу, сульфатно-гідрокарбонатно-кальцієву та сульфатно-кальцієву лікувальні води, які вживають для пиття і ванн, а також поєднують з місцевою торф'яною гряззю.

Буковель – туристичний гірськолижний й бальнеологічний курорт із сучасним обладнанням. Курорт пропонує широкий спектр рекреаційних послуг.

Косів – заснований на базі цілющих соляних вод Банського озера в Косові.

Що стосується *природничо-пізнавального туризму*, то він забезпечується створенням пізнавальних подорожей на основі природних атракцій і місцевостей, природоохоронних територій. В Івано-Франківській області налічується понад 350 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі перший в Україні національний природний парк – Карпатський (засновано у 1980 році), розташований поблизу р. Прут. До визначних природних рекреаційних фондів Івано-Франківщини можна віднести Карпатський гірський масив, численні заповідники та заказники, серед яких особливо виділяються Національний природний парк «Гуцульщина», Княздвірський тисовий заповідник, природні комплекси Чорногори та Горгани, які входять до складу Карпатського національного природного парку, ботанічний заказник «Скит Манявський», однією з найвідоміших серед туристів пам'яток природи є «Скелі Довбуша». В області існує необхідність створення відповідного інформаційно-освітнього, рекламного забезпечення та певного рівня підготовки організаторів і гідів. При створенні природничо-пізнавальних турів слід враховувати багато чинників, у тому числі й ризик-фактори, які суттєво впливають на кінцевий туристичний продукт і сегмент споживачів.

Традиційно регіон має розвинуте *рекреаційне полювання*. Станом на 2023 рік, веденням мисливського господарства на території Івано-Франківської області займаються близько 58 користувачів мисливських угідь різної форми власності на загальній площі 759,2 тис. га. Протягом останніх кількох років площа мисливських угідь області поступово збільшується. У Івано-Франківській області зареєстровано понад 18 тисяч мисливців. Для зимової підгодівлі мисливської фауни працівниками егерської служби мисливських господарств та лісової охорони держлісгоспів щороку заготовлюється десятки тонн сіна та різних кормів, закупається сіль для мінеральної підгодівлі. Щороку витрати на ведення мисливського господарства області складають близько 13-15 млн грн. На охорону мисливських угідь від проявів браконьєрства, підгодівлю тварин, проведення біотехнічних заходів та виготовлення біоспород виділяється 3-4 млн грн. Надходження від ведення мисливського господарства по області складають приблизно 5 млн грн. (Zakhidne mizhrehionalne..., 2023).

Рельєф Івано-Франківської області створює сприятливі умови для занять *екстремальним туризмом*. Так, на схилах Дністровського каньйону проходять змагання з дельтапланерного і парапланерного спорту. Природні «підкови» каньйонів на березі р. Дністер в Одаєві збирають північно-західні вітри, які створюють сприятливий повітряний потік висотою у декілька сотень метрів. Все це сприяє відмінним умовам для польотів на дельтапланах і парапланах. Найпривабливішими місцями для скелелазіння є Скелі Довбуша (біля с. Бубнище на Болехівщині), Сокільський хребет (Косівський район), Білий Камінь (присілок Дора біля м. Яремче). Широкий спектр послуг пропонується для любителів так званого «гірського драйву», зокрема подорожі на квадроциклах, снігоходах (взимку) і позашляховиках ("Ekstrymalny turyzm," n.d.).

Сприятливі природні умови та багаті природні ресурси Івано-Франківської області створюють сприятливі передумови для всеохоплюючого розвитку *утилітарної рекреації*, тобто самоорганізованої рекреаційної діяльності. Цей тип рекреаційної діяльності вважається

найбільш масовим, що поєднує аматорський збір грибів, диких ягід, горіхів, лікарських рослин і квітів з відпочинком у лісі. Цим видом рекреації охоплені практично всі ліси – від передгірних до високогірних районів. У періоди дозрівання ягід, горіхів, появи грибів багато мешканців міст і сіл виїжджають в ліси, нерідко на досить велику відстань від населених пунктів.

Значний розвиток *водного туризму* пов'язаний з гірським характером ландшафту Івано-Франківської області, що виражається наявністю густої річкової мережі з переважанням малих річок. Регіон має п'ять річок із довжиною понад 100 км: Дністер, Черемош, Прут, Лімниця і Свіча. Найбільше водний туризм розвинувся на р. Дністер, де у квітні-травні поширений сплав (водний похід). На Дністрі можна побачити безліч сплавних засобів: катамарани, рафти, плоти, теплоходи тощо. При невисокому рівні води використовуються лише катамарани-двійки, байдарки та каяки. Вважається, що водний туризм на Дністрі має “child friendly” характер, тобто даний вид рекреації є безпечним для дітей якщо знати основні вимоги безпеки (“Vodnyi turizm,” n.d.).

Навіть найобережніше та відносно коректне використання природних ресурсів має певний вплив на навколишнє середовище. З цього погляду, Івано-Франківщина характеризується неоднорідною екологічною ситуацією. З одного боку, на її теренах збережені неповторні природні ландшафти, реліктові та ендемічні види рослин і тварин, унікальні природні комплекси. Різноманіття природних ресурсів у регіоні формує потужний рекреаційно-туристичний потенціал, який є одним із найбільших і найперспективніших в Україні. З іншого боку, Приходько М. М. (2002) зазначає, що “найбільш гострі конфліктні ситуації між антропогенним впливом і природними екосистемами та їх здатністю до відтворення і саморегуляції виникають у регіонах із розчленованим рельєфом та значною кількістю атмосферних опадів” і додає – “до таких регіонів відноситься Івано-Франківська область” (Prykhodko, 2002, p.146). Безумовно, певна частина з цього навантаження здійснюється внаслідок рекреаційного природокористування, головними негативними наслідками якого для навколишнього середовища регіону є:

- загальна деградація природних комплексів;
- засміченість природного середовища;
- забрудненість діяльністю транспортних засобів та об'єктів рекреаційної інфраструктури;
- масове витопування рослин обабіч екологічних стежок природоохоронних територій, що призводить до збіднення в їхніх межах видового складу і чисельності особин виду.

Висновки. У цій статті вперше була зроблена спроба дати визначення такому новому поняттю у вітчизняній географічній науці як функціональна організація рекреаційного природокористування. Провівши оновлену оцінку природно-ресурсного потенціалу Івано-Франківської області, можна прийти до висновку, що регіон відзначається сприятливими природними умовами, включаючи унікальну річкову систему, багаті лісові ресурси та високу різноманітність ландшафтів, що створює чудові передумови для розвитку рекреаційного туризму.

Функціональна організація рекреаційного природокористування в Івано-Франківській області відображає різноманітність видів рекреаційної діяльності, включаючи лікувально-оздоровчу рекреацію (численні бальнеологічні та кліматичні курорти), природничо-пізнавальний туризм (багатий природно-заповідний фонд), рекреаційне полювання (наявність та розвиток мисливських господарств), екстремальний спорт (дельтапланеризм, скелелазіння тощо), утилітарну рекреацію (багаті лісові ресурси) та водний туризм (сплав на річці Дністер). Це вказує на широкі можливості для задоволення потреб населення у відпочинку.

Однак, надто інтенсивне та неконтрольоване рекреаційне природокористування може спричинити значне антропогенне навантаження на природне середовище, негативні наслідки

якого сприяють всебічній деградації природних комплексів. Тому важливо розробляти стратегії збалансованого природокористування, які б враховували збереження природного середовища та його біорізноманіття разом із потребами суспільства.

Список використаних джерел

- Danyliuk, V. O. (2011). Rekreatsiino-turystychnyi potentsial Karpatskoho rehionu [Recreation and tourism potential of the Carpathian region]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, 4(33), 31–34 (in Ukrainian).
- Ekstermalnyi turyzm* [Extreme tourism]. (n. d.). Ivano-Frankivshchyna turystychna. <https://iftourism.com/activity/extreme-tourism> (in Ukrainian).
- Herenchuk, K. I. (1973). *Pryroda Ivano-Frankivskoi oblasti* [Nature of Ivano-Frankivsk region]. Vyscha shkola (in Ukrainian).
- Mendela, I. Ya. (2017). Rozvytok kurortiv Ivano-Frankivskoi oblasti [Development of resorts in the Ivano-Frankivsk region]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 2(14), 40–43 (in Ukrainian).
- Myslyvske hospodarstvo* [Hunting economy]. (2023, 2 bereznia). Zakhidne mizhrehionalne upravlinnia LMH. https://w.forest.gov.ua/myslyvs_ke_gospodarstvo_rekreaciya_turyzm?id=5267 (in Ukrainian).
- Palamarchuk, M. M., & Palamarchuk, O. M. (1998). *Ekonomichna i sotsialna heohrafiia Ukrainy z osnovamy teorii* [Economic and social geography of Ukraine with the basics of theory]. Znannia (in Ukrainian).
- Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo planuvannia vykorystannia zemel [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Land Use Planning], *Zakon Ukrainy № 711-IX* (2022) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text40-43> (in Ukrainian).
- Prykhodko, M. M. (2002). Pryrodno-resursnyi potentsial, antropohenne navantazhennia ta nebezpechni ekzohenni heodynamichni protsesy v Ivano-Frankivskii oblasti [Natural resource potential, anthropogenic load and dangerous exogenous geodynamic processes in the Ivano-Frankivsk region]. *Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu*, 2(3), 144–151 (in Ukrainian).
- Rekreatsiini turystychni resursy Prykarpattia [Recreational tourist resources of Prykarpattia]. (2020). OUNB im. I. Franka. https://lib.if.ua/publish2004/tur_pruk.html (in Ukrainian).
- Vodnyi turyzm* [Water tourism] (n. d.). Ivano-Frankivshchyna turystychna. <https://iftourism.com/activity/water-tourism> (in Ukrainian).
- Ziuzin S. Yu., Andreichuk Yu. M., Rozhko I. M., Matviiv V. P. (2018). Orhanizatsiia rekreatsiinoho pryrodokorystuvannia na polonynakh masyvu Chyvchyn Ukrainskykh Karpat [Organization of recreational nature use in the meadows of the Chivchyn massif of the Ukrainian Carpathians]. *Naukovyi visnyk KhDU*, (8), 244–250 (in Ukrainian).

Надіслана до редакції: 27.04.2024р.

Прийнята до друку: 15.05.2024р